

11. Het schakelmodel - L 26 cm

Het schakelmodel (afb 11)

Deze ghurra is bijzonder door zijn los beweegbare onderdelen, de schakels, die uit één houtblok zijn gekapt (zie ook afb 4). Het getuigt van groot vakmanschap. De met elkaar verbonden schakels laten toch weer een zonnenschijf met lingam-deel zien, in wezen dus het aloude concept. In de zonnenschijf zijn kruismotieven in vierkanten uitgesneden. Op de platte vlakken van het object komen in repeterende vorm de ingekerfde yoni-

en lingam-driehoeken voor, een herhalende verwijzing naar de godenwereld. De schakellussen, het lingam--deel voorstellend, gaan aan de bovenzijde over in de zonnenschijf en aan de onderzijde in een sterk gestileerde Nepalese woning. Het ophangoog is in deze opstelling onderaan gesitueerd. Alhoewel het moeilijk is dit uitzonderlijke model aan een bepaalde groepering toe te wijzen, komen zowel de Magaren als de Tamang als de snijders in aanmerking.

12. Het kegelmodel - L 20,7 cm

Het kegelmodel (afb 12)

Dit model is in al zijn eenvoud een verstild rustpunt in de grote verscheidenheid aan ghurra vormen. De zonnenschijf wordt met het hol gesneden lingam-deel verbonden door een sterk vereenvoudigd weergegeven knoop, die verwijst naar het slangenlichaam. Het oppervlak van de ghurra is onbewerkt gebleven. De kegel, het lingam-deel, heeft een veelvoud aan markante vijfhoekige gaten. De onderzijde wordt afgesloten met een schroefvormig uitlopend deel.

Opmerkelijk is dat dit object een steentje bevat waardoor de ghurra tijdens het gebruik een rammelend geluid maakt, mogelijk ter afweer van boze geesten. Hij is waarschijnlijk gemaakt door een Tamang snijder.

De ghurra, de religieus beladen karnstokgeleider

uit Nepal, heeft haar weg gevonden onder verzamelaars van etnografica. Het is een collectorsitem geworden dat binnen ieders financiële bereik ligt.

Literatuur

- [1] Smedt, Paul de - *Divine Support-ghurras, wooden churning-rod holders from Nepal* - Pilgrims /Book Faith India, Delhi, 2000
- [2] Gendt, Annemie de & Paul de Smedt - *Ghurra's: goden uit de Himalaya: Nepalese volkskunst* - Snoeck-Ducaju&Zn, Gent, 2004
- [3] Jacques, Claude & Suzanne Held - *Angkor* - Hirmer Verlag, München, 1997
- [4] Arte Magica Galerie, Haarlem - *Ghurra: goddelijk gereedschap uit Nepal* - www.artemagica.nl

Afbeeldingen

1. Uit Claude Jacques & Suzanne Held - *Angkor* - [3]
2. tm 5. en kaart Nepal uit *Divine Support-ghurras* - [1]
6. Foto van de auteur
7. tm 12. Foto's door Christine van Doorn - www.christinesfotografie.nl van voorwerpen uit de collectie van de auteur

1. Antropomorfe orakel, met twee hoofden - L 36 cm

Wrijf-orakels (Itombwa) bij de Kuba

Gi Mateusen

Orakels zijn van levensbelang bij heel veel tribale volkeren. Rechtszaken, partnerkeuzes, politieke beslissingen en wat al niet meer worden beslist aan de hand van orakels.

Gi had ons al kennis laten maken met de orakelmand van de Chokwe [1], en met de wrijf-orakels van de Luba [2], die kunstwerkjes op zich zijn. Nu zijn de Kuba aan de beurt.

De Kuba zijn de burenen van de Luba, en bij hen treffen we eveneens wrijf-orakels aan. Ze verschillen echter sterk in vorm en in de manier waarop ze gebruikt worden.

De vorm

De orakels, in hout gesneden, kunnen in grootte sterk verschillen. De exemplaren in onze collectie variëren in de lengte van 19 tot 35 cm. Ze hebben alle een donkere patina, behalve het rugoppervlak dat door het wrijven afgesleten is zodat de lichte natuurlijke houtkleur te zien is. Bij het orakel hoort een klein rond schijfje waarmee heen en weer wordt bewogen. Een raffiakoord houdt beiden hier samen (afb 1 - om het dopje niet verloren te laten gaan). Er zijn ook exemplaren

waar in plaats van het wrijfplaatje een gevlochten dopje wordt gebruikt (afb 2).

Men kan een aantal types onderscheiden: orakels met een menselijk hoofd (afb 1,2,3), orakels met de voorstelling van dieren die op het land leven in moeilijk toegankelijke gebieden waar de bosgeesten wonen, zoals de hond (afb 4), olifant, knobbelzwijn. En er zijn orakels met de afbeelding van dieren die met het water verbonden zijn - krokodil (afb 6) en nijlpaard (afb 5). Het gaat hier om krachtige agressieve dieren, die als waarschuwing dienen voor de vijand. De houtsnijder is gehouden aan deze selectie aan dieren, maar ze mogen er wel vrij vorm aan geven, onder andere door ze aan beide kanten van een hoofd te voorzien [1- p 43] (afb 1). Zeldzaam zijn de exemplaren waar het orakel een pluim als staart krijgt.

2. Soms wordt een gevlochten dopje gebruikt als wrijfobject - L 19 cm

3. Orakel met menselijk hoofd, maar wel met ook een staart - L 24 cm

4. De hond als ultieme waarnemer - L 22 cm

De hond (afb 4) - In de Afrikaanse mythologie heeft de hond een bijzondere plaats. Hij kan het onzichtbare waarnemen door zijn scherpe gehoor en met zijn ontwikkelde reukzin het gevaar ruiken. Op die manier kan hij zijn meester waarschuwen voor het onbekende. Door het gebruik van zijn beeld wordt de vergelijking gemaakt tussen de hond die tot in de kleinste hoekjes het onbekende kan opsporen en de waarzegger die eveneens naar het onbekende op zoek is [2- p 343].

Het nijlpaard (afb 5) - Het is één van die dieren die met het water verbonden zijn en die de verborgen krachten van de watergeesten bezitten.

De krokodil (afb 6) - In de mythologie helpt de krokodil de kosmos te organiseren. Zo bracht de krokodil de dood onder de mensen. Hij staat symbool voor de kracht van het water, maar ook van allerlei magische krachten. Dit maakt hem tot een koninklijk dier. Als totemdier beschermt de krokodil degene die het krokodillen-orakel hanteert, in geval van gevaar [3- p 103].

5. *Het nijlpaard met de kracht van de watergeest - L 39 cm*

6. *De oerkracht van de krokodil, als organisator van de kosmos - L 34 cm*

7. *Het Imbol patroon als symbool voor communicatie*

8. *Het Mabush patroon staat voor openbaarheid*

Geometrische figuren

Aangezien in de Afrikaanse kunst niets zonder betekenis is, gaat onze aandacht ook naar de decoratieve lijnen op de diverse orakels. Deze patronen doen sterk denken aan de symbolen die in het Schoowa-textiel zijn verwerkt waar de Kuba zo bekend om zijn. Clémentine Faïk- Nzusi, die in verschillende studies de symboliek van tekens en ornamenten grondig heeft onderzocht, waarschuwt echter voor de westerse voortvarendheid om dergelijke symbolen al te snel en eenduidig rationeel te verklaren [7]. In zijn studie "Schomulo" voegt Jan Cockle daar aan toe "Het sacrale laat zich nooit helemaal kennen. Dat is juist de transcendentie van het sacrale. Het ontsnapt aan de mens en de wetenschap" [4- p 3]. Het meest opvallende en meest uitgesproken symbool dat we op diverse orakels herkennen is "imbol" [3- p 103] (afb 7), twee ruiten die als in een lus in elkaar zijn verwerkt. Deze Kuba term wil zoiets zeggen als "verkondigen, verspreiden, weergeven, laten weten, informeren" [3- p 103]. Het imbol-teken staat voor de 'bemiddelaar' [5- p 194], een woord dat in deze context erg toepasselijk is.

Een ander decoratief element is "mabush", een Kuba term voor een vlak met een blokjespatroon (afb 8). Bij de Kuba staat dit voor "menigte" of "openbaarheid" [5- p 192]. De geheimen worden immers publiek gemaakt.

Het gebruik en de waarzegger

In twee gevallen wordt het orakel geraadpleegd. In een eerste situatie wordt gezocht naar de daders van een misdrijf, een diefstal, een doodslag. In het tweede geval gaat het om het zoeken naar een oorzaak van een ziekte en het voorschrijven van geneesmiddelen.

De waarzegger is op zichzelf een medium, hij staat in contact met de wereld van de voorouders, maar hij is tegelijkertijd ook een 'actor', hij verricht handelingen om deze wereld te doorgronden en boodschappen van de andere wereld te ontvangen, ze door te geven en ze te benoemen. Hij verklaart ze en geeft de antwoorden weer. Het 'imbol-teken' kan dan worden geïnterpreteerd en geformuleerd met de volgende woorden "dit wil zeggen, zie hier waarom ... [6- p 63]. Of een beetje filosofisch uitgediept klinkt het als: "het voorafgaande wordt verklaard door wat er op volgt" [7- p 175].

De werkwijze

Vooraf wordt het orakel ingewreven met kruiden, olie, speeksel en dergelijke. Het gebruik van het wrijfplankje activeert de krachten in het orakel. Het langdurig heen en weer schuiven warmt het hout op en maakt de oliën in de kruiden vrij. Hierdoor ontstaat een vette laagje, dat het heen en weer bewegen beïnvloedt [8- p 305]. Op een bepaald moment hapert het wrijfplankje en dit is het teken dat het orakel spreekt. Het is natuurlijk niet uitgesloten dat de waarzegger – al dan niet bewust – plots zelf stopt met het schuiven van het plankje.

Gedurende heel de sessie heeft de waarzegger het orakel vragen voorgelegd of mogelijke antwoorden gesuggereerd. Als het over het zoeken van een dader gaat heeft hij de namen van verdachten opgenoemd tot het orakel 'vastloopt'. Dit is het signaal dat deze persoon de schuldige is. In het geval de verdachte zichzelf onschuldig pleit kan een tweede test nodig zijn. Waarzegger en verdachte gaan in dat geval naar een boom, een stuk schors wordt gedeeltelijk losgemaakt zonder dat het afscheurt. Beiden schudden en slaan tegen de stam tot het stuk schors valt. Ligt de buitenkant naar boven dan is de verdachte schuldig, valt de schorskant naar onder dan is hij onschuldig [1- p 45].

Bij gezondheidskwesties worden alle mogelijke oorzaken en remedies opgesomd, zoals "eet geen maniok, stop met roken ..." [1- p 54]. Ook hier is het blokkeren van het wrijfproces het signaal dat de oorzaak of remedie is gevonden.

Het kleven van het wrijfplankje kan ook getest worden door het geheel ondersteboven te houden, als het plankje blijft kleven en niet loskomt is er zekerheid over het antwoord [9- p 50-56].

Het wezen van waarzeggerij

In vorige bijdragen bespraken we reeds enkele vormen van waarzeggerij. Hoe verschillend ze ook zijn, er is steeds één constante: de macht van de interpretatie door de waarzegger. Zeker bij het orakelritueel van de Kuba zijn er nauwelijks elementen die objectief waarneembaar zijn. Het "haperen of kleven" van het wrijfplankje is makkelijk te beïnvloeden. Maar de drang om het onbekende te doorgronden zal steeds groter zijn dan de louter rationele verklaring...

Maar het is boeiend om te zien hoe diverse culturen systemen hebben ontwikkeld om de duistere kant van leven en dood op te helderen. Voor ons blijven er nog uitdagingen te over: de waarzeggersborden bij de Yoruba, het vossenorakel bij de Dogon en het gooien met de kaurischelpen bij de marabouts om er maar enkele te noemen.

Literatuur

- [1] Lagamma, Alisa & Pemberton, John - *Art and oracle, African art and rituals of divination* - New York, Metropolitan museum, 2000
- [2] De Palmaer, Els e.a. - *Schatten uit het Afrika-museum Tervuren* Museum Midden Afrika, 1995
- [3] Faik-Nzusi, Clémentine M - *La Puissance du Sacré, L'Homme, la nature et l'art en Afrique noire* - Brussel, Maisonn. & Larose, 1993
- [4] Cockle, Jan - *Schomulo, magische symbolen op vezel en boombast uit Zaïre* - tentoonstellingscatalogus uit ± 1980, Roeselare. *Schomulo* is een samentrekking van drie woorden.
- [5] Faik-Nzusi, Clémentine M - *Arts Africaines, Signes et symboles* - Paris, De Boeck, 2000
- [6] Faik-Nzusi, Clémentine M - *La beauté des signes, pistes et clés pour la pratique des symboles* - Ciltade, 1996
- [7] Faik-Nzusi, Clémentine M - *Symboles graphiques en Afrique Noire* - Paris, Karthala, 1992
- [8] *Diverse Notes analytiques sur les collections ethnographiques du Musée du Congo* - Bruxelles, Annales du Musée du Congo, 1902
- [9] Mack, John - *Animal representations in Kuba art* - Oxford Art Journal, 4; nr. 2.

Alle foto's zijn gemaakt door de auteur, van objecten uit eigen collectie